

*PÉTER István*¹:

A Piteşti-i Református Egyházközség első tíz évének demográfiai adatsorai a halálozási anyakönyvek tükrében

Abstract. Demographic Data of the First Ten Years of Existence of the Piteşti Reformed Church in the Light of the Official Death Registries.

In the last three centuries, many Hungarians in Transylvania went to work and live in the southern part of the Carpathians. At first, they went just for seasonal work, but later they become permanent migrants. They founded new Reformed parishes and schools in the new locations.

We have data on the population of Piteşti from 1844, when Sándor Ürmösy² described the ethnic and confessional composition of the town for the first time, and he mentions 1,500 Hungarians in Piteşti. As result of the Reformed missionary work, the first Reformed churches were established in the most important towns of old Romania in the mid-19th century. The documents of those times reveal to us data on the demographic, confessional, and ethnic composition of the population.

In this study, I attempted to find the most important data on the first ten years in the life of the Piteşti Reformed community linked to its members' age of death, cause of the death, and occupation.

Keywords: mission, Piteşti, Reformed Church, old Romania, official death registries

¹ Egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar, e-mail: istvan.peter@ubbcluj.ro.

² Unitárius lelkész, folklórgyűjtő, utazó, aki ó-Romániát is meglátogatta, és jelentős feljegyzéseket készített utazásáról. Lásd pl.: Szakál Anna: A „lankadatlan fürge szorgalmú” Ürmösi Sándortól a „szegény, szerencsétlen” Ürmösi Sándorig. – Kriza János legkorábbi ismert gyűjtőjének életpályája I., In: *Egyháztörténeti Szemle*. XVIII. 2. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szakalanna-1.pdf>.

Az ó-romániai kivándorlások történelmi előzményei

A református egyház létét általában sajátosan a Kárpátok nyugati peremétől kezdődően tekintjük jellemzőnek, tekintettel arra, hogy a reformáció kezdetétől a helvét irány, amelyből a református egyház kialakult, zömében a magyarok körében terjedt el tájainkon.

Tudjuk, hogy a dél-erdélyi részeken korábban is történtek olyan próbálkozások, amelyek a helvét irányú reformációt hivatottak meghonosítani a románok között³, de ezek a próbálkozások nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket hosszú távon, így a románság nem tért át/nem maradt meg a reformáció bűvöletében.⁴

Sokszor emlegeti a szájhagyomány, hogy a nyugat-európai kultúrának ott van vége, ahol véget ér keleten a gótikus építkezés, ám esetenként ez a kijelentés felülvizsgálatra szorul. Főleg azokban a helyzetekben, amikor a szokott tendenciákkal ellentétben nem nyugat irányába, hanem kelet felé intézményesül az erdélyi magyarok migrációja, és ez a migráció jelentős számú protestáns egyháztagot kényszerít a Kárpátokon túli területeken való hosszú távú életvitelre.

Már a 15. század végétől átjártak a peremvidéken lakók a különböző szazonmunkákra az erdélyi részokről különböző moldvai birtokokra, majd az összegyűjtött keresettel hazatértek télidőre. Ám a folyamatos jövedelem igénye előbb-utóbb arra kényszerítette őket, hogy a mezőgazdasági szempontból holt időnek tekintett téli időszakban másféle munkákat – iparos munka, építkezések, fuvarozás stb. – is vállaljanak, amelyek többnyire az új hazához kötötték őket. Így a hazalátogatások száma és időtartama egyre csökkent, mígnem véglegesen lehorgonyoztak valamelyik településen, amely megélhetést, esetenként új család alapításának a lehetőségét is biztosította.⁵

Előbb a Habsburg-kormányzat új parasztkatonaság-szervezési kísérlete és a brutális visszaélések, fenyítések⁶ kényszerítik a székelyeket arra, hogy átmeneküljenek a Kárpátokon.

³ LUKÁCS Olga: Adalékok az erdélyi románok reformációjához, in: *Teológiai Fórum*, Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom, 2016/2. Komárom, 98–113.

⁴ Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna román anyanyelvű iskolákat alapított, és román nyelvű vallásos irodalommal látta el a románságot, hogy a reformáció terjedését körükben segíthesse. Lásd Hátszeg, Fogaras, Szászváros stb.

⁵ CSUPOR Tibor (1987): *Mikor Csíkból elindultam*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 59. kk.

⁶ IMREH István (1979): *Erdélyi hétköznapok*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó. 14–15.

A madéfalvi veszedelmet⁷ követő időszakban egyre többen vállalkoznak erre. Emellett az 1848-49-es levert szabadságharcban részt vevő, később menekülésre kényszerülő egykori harcosok is többnyire a kelet irányába való migrációra kényszerültek: nyugaton az osztrák császárság fenyegető keze veszélyesebben elérte a menekülőket, önkéntes száműzetésbe kényszerültek. Ennek következtében ezrével menekültek dél és kelet irányába, Moldva és Havasalföld településeire, amelyek ekkor még különálló közigazgatási régiókként léteztek orosz, illetve török fennhatóság alatt, míg 1859-ben közös fejedelemsválasztással egy entitásba szerveződtek, és 1877-ben orosz segítséggel függetlenedtek a török birodalomtól.

Az első ó-romániai egyházközségek

Ezidőben már minden fontosabb településen megtapadtak az erdélyi magyar menekültek, akik a számkivetettségben előbb-utóbb igényelték a saját vallás, saját kultúra ápolásának igényét is. Így a bukaresti egyház kezdeményezése alapján a legtöbb településen megalakultak a református egyházközségek, és az egyre növekvő gyermeklétszám iskolázási igényeinek kiszolgálására sok helyen a protestáns szokásnak megfelelően iskolát is alapítottak az egyházközség gondozásában.⁸

A bukaresti egyház felhívására érkező Czelder Márton misszionárius lelkész feladatává válik többek között a pitești-i református egyház megszervezése. A vásárosnaményi származású lelkész, aki korábbi szolgálati helyét, a losonci lelkészséget/tanárságot váltja fel ó-romániai szolgálati helyével, hatalmas lendülettel vág bele a munka sűrűjébe.⁹ Tettvágynál néhol csak becsvágya nagyobb. De hatalmas munkát végez, tevékenységével átfogja és átszövi majdnem az egész ó-romániai területeket, Ploiești, Pitești mellett és után le Galați-ig, Brăiláig, Călarăși-ig.¹⁰

⁷ 1764-ben a székelyek meg akarták őrizni évszázados katonáskodási hagyományukat, kiváltságaikat, és ellenálltak Mária Terézia erőszakos sorozásának. Emiatt a kivezényelt Bukow generális a székelyek közé lövetett, és mintegy kétszáz személyt – gyermekeket, nőket, férfiakat – mérsároltak le. Lásd bővebben: *Látom az életem nem igen gyönyörű. A mádéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764.* Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1994.

⁸ LUKÁCS Olga: Early Protestant Missionarism in Romania in the Decades Following the Revolution of 1848-1849, in: *Transylvanian Review*, Nr. 2, 2006, 111–122.

⁹ MAKKAI Béla (2021): *Magyarok temetője ó-Románia.* Budapest, Magyarországi Intézet. 20. o.

¹⁰ Lásd bővebben: *Czelder Márton működése Romániában 1861–69, Emlék-irat.* Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházi Főtanács megbízásából hivatalos okmányok nyomán összeállítva Kolozsvárt, 1870.

1861-ben kezdi el lelkészi missziói szolgálatát Pitești-en. Az első fennmaradt születési, halotti anyakönyvek, presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyvek elindítása, vezetése az ő nevéhez fűződik.¹¹

A pitești-i református egyház

A pitești-i reformátusok számáról először Ürmösy Sándor útleírásában¹² kapunk híradást, aki 1841-ben utazza be a Kárpátoktól délre eső országrészt, akkori nevén Oláhországot, és a feljegyzéseiben arról tudósít, hogy Pitești városában a sok magyar ház már utcákba szerveződve alkot összefüggő városrészeket, és a helyiektől kapott adatok alapján mintegy ezeröttszázra becsüli a helybeli magyarok számát. Azt is hozzáteszi, hogy a magukat még magyarnak vallók igen magasra becsülik a már beolvadtak számát. Feljegyzése szerint a város magyar lakossága már két leánykekléziába szerveződve él: létezik egy népes református és egy katolikus egyház. A katolikusokról azt írja, hogy sokkal szervezettebbek, mert nemcsak templomuk, hanem papjuk is van. Ugyancsak ő említi ugyanott, hogy a városban egy tehetős magyar gyógyszerész, Székely Károly, is lakik, akik bő adományokkal segíti a református egyházat.¹³

Másodjára Dimény József jelentése alapján kapunk hírt, aki 1850-től kezdődően lesz a bukaresti reformátusok lelkipásztora. Az ő jelzései alapján kerül be az adat a később kiadott egyházkerületi dokumentumba, amely az ó-romániai misszióban történtek összefoglalásával próbált meg áttekinthető képet adni a különböző lelkészek tevékenységéről. Közlése szerint 1850 körül Pitești-en 30–40 reformátust jegyeznek,¹⁴ akik az egyházközséggel valamiféle kapcsolatot ápolnak. Ugyanő Székely Károlyt név szerint is megemlíti,

¹¹ Napjainkban a Ploiești-Református Egyházközség levéltárában található meg egyes anyagok részlegesen, amelyek a történelmi viharokat átvészelték. Így a *Halottak anyakönyve* is, levéltári jelzet nélkül, „Oláhországban a Pitești Helvét Hitvallású, ev. Reformata anya egyház halotti Anyakönyve, az 1861. esztendőől kezdve február 1861-ik esztendőben Czelder Márton reform. lelkipásztor” felirattal. (Továbbiakban *Pitești-i Halotti Anyakönyv*, rövidítve *PHA*).

¹² ÜRMÖSY Sándor (1844): Az elbujdosott magyarok Oláhországban. Utazása után írta Ürmösy Sándor Kolozsvárt az Ev. ref. főiskola könyv- és könyomó intézetében 1844. Tilsch és Fia Bizománya. 81–82.

¹³ Uo.

¹⁴ *Emlék-irat* (1870), 11.

mint aki már a Sükei Imre¹⁵ lelkészségének idejében telket adományozott templomépítés céljából a gyülekezetnek, valamint arról is említést tesz, hogy volt egy Udvarhelyről származó diák, aki valamiféle lelkészi szolgálatot végzett rövidebb ideig – amíg az Osztrák Császári Agencia el nem tiltotta – a gyülekezetben, de sem nevét, sem szolgálatának idejét nem pontosítja.

Később a lelkigondozásukat, alkalmanként istentiszteleti szolgálatokat, temetéseket a bukaresti lutheránus lelkész végezte, néha meg a katolikus pap. Legtöbbször közülük csak a nagyobb életsemények – keresztelés, konfirmáció, esketés, temetés – alkalmával kerültek kapcsolatba az (valamelyik) egyházzal. Az első pontosabb adatot ugyancsak az Emlékiratban találjuk,¹⁶ amelyben megemlítik, hogy Koós Ferenc 1855-től kezdődő bukaresti papságának első évében egyezséget köt az ugyancsak bukaresti lutheránus lelkészszel, Neumeisterrel, hogy évente négyszer Pitești-en és Ploiești-en egymás híveit is pásztorolva felváltva végeznek istentiszteleti szolgálatot úrvacsoraosztással egybekötve. Ezen alkalmakkor többször is a Ploiești-i katolikus pap, Pongrácz Bódog baráti, szolgatársi szeretettel fogadta be őket éjszakára a plébániára.

Azt is tudjuk Koós Ferenc feljegyzéseiből, hogy a Székely Károlytól kapott bőséges adományból és más források kiegészítésével a gyülekezet már korábban iskolaépületet és parókiát épített, majd 1861-ben, Czelder Márton szolgálatba állásának kezdetén már templomépítésbe fogtak, ami hamarosan el is készült.¹⁷

Lehet, hogy hatalmasnak tűnik az eltérés a két adatközlő – Ürmösy és Dimény – adatai között, bár ezt feloldani látszik Diménynek az a közlése, hogy a Bukarestben élő mintegy 800 magyarból is mindössze 50-60 személy van, aki rendszeresen templomadót fizet, így az egyháznak valóban tagja.¹⁸ Ebből is látszik, hogy a hatalmas számú kivándorlók közül csupán töredéknyi az, akik intézményes formában is igényelték az egyházhoz való tartozást.

¹⁵ Sükei Imre (sz. Szókefalva, 1780 k. – mh. Bukarest, 1848) református lelkész, aki 1815-ben megalapította a bukaresti magyar református egyházat.

¹⁶ I. m. 17.

¹⁷ KOÓS Ferenc (1890): *Életem és emlékeim 1828–1890*. Brassó, Alexi Könyvnyomdája. II. köt., 73., 182–184.

¹⁸ *Emlék-irat* (1870), 11.

A halotti anyakönyvek előkerülésének körülményei és az adatok feldolgozásának módszere

Az egyházközség tulajdonában lévő anyakönyvek első kötete az általunk vizsgált, amelybe 1861. februártól, az egyházközség hivatalos megalakulásának idejétől kezdődően 1925 novemberéig rögzítették az elhunytak adatait. Itt látható módon megszakadnak az adatsorok, mert a korábbi gyakorlattól eltérően hiányzik az év végi lezárás, illetve az esetleges esperesi/püspöki vizitáció láttamozási bejegyzése.

Az egyháztagok feltételezése szerint a levéltári anyag jelentős része a második világháború eseményeikor sérült meg, pusztult el.

Korábban ebben a témakörben ismereteink szerint nem történtek kutatások, a pitești-i református egyház anyakönyvei – tudomásunk szerint – mindeddig még nem kerültek feldolgozásra, nem találtam ehhez kapcsolódó publikált anyagot sem.

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem egyéni kutatási tervet támogató programjának keretében jutottam el Ploieşti-re, ugyanis a Pitești-i Református Egyházközség irattári anyagát itt őrzik közösen a Ploieşti-i levéltári anyaggal. Mindkét város Bukarest II. Egyházközség szóránya. Előbbinek a legutóbbi lélekszámjelentés szerint 29, utóbbinak 15 nyilvántartott egyháztagja van.¹⁹ Ugyanitt a hivatalos állami népszámlálási adatok legutóbbi, 2011-es kimutatása szerint Ploieşti-en 47, Pitești-en pedig 38 református személy élt.²⁰

A lelkész saját bevallása szerint nem tud mindenkit egyházi nyilvántartásba venni, a város nagysága és a személyek szétszórtsága miatt is, de annak köszönhetően sem, hogy a reformátusok nagyobb része vegyes házasságban él, a nők a román férjük nevét viselik, de sok esetben a férfiak neve is a környezeti nyomásnak megfelelően románosított formában kerül kiírásra a lépcsőházak listáira, ajtókra. A legtöbben csak akkor jelentkeznek, ha valamiféle egyházi szertartásra van igény a család részéről.

Fontosnak tartottam a dokumentumok tartalmi bemutatását és ugyanakkor a bennük rejlő adatok statisztikai feldolgozását is. Az adatokat egyszerű statisztikai adatfeldolgozási módszerrel próbáltam értékelni az SPSS program segítségével.

¹⁹ <https://reformatus.ro/cimtar/egyhazi-kozsegek/bukarest-ii> (2021. nov. 11.).

²⁰ <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> – Tam 13. (2021. nov. 11.).

Az anyakönyv a kezdeti évben az alábbi adatokat rögzítette: a halálozás ideje, az elhunyt szüleinek s az elhunytak a neve, (családi) állapota, életkora, vallása, a betegség, amelyben meghalt, mikor és hol temették el, a temető lelkész neve és esetleges megjegyzések.

Ez az adatsor 1864-től kezdődően valamelyest bővült a tartózkodási hely feltüntetésével, azonban nem mindig kerültek be az adatok a megfelelő adatsorokba. Például nincs vezetve, csak sporadikusan, a családi állapot, de a foglalkozásokat is csupán töredékesen és csak 1867-től kezdik el beírni a személyek adatsoraiba.

A fogalomjelölés sem egységes még a betegség esetében, vagy a helynevek jelölése esetében sem. Emiatt a különböző változók attribútumait próbáltam a mai kornak megfelelően összevonni az értékelhetőség érdekében. Így például a különböző betegségek régi neveit is a mai fogalomhasználatnak megfelelően átírtam és egységesítettem. Ennek megfelelően azonos csoport lett a szárazbetegség, az aszkór és a görvény, amelyeket a tüdőbaj gyűjtőnév alá vontam össze. Ugyanígy a hagymáz is (kiütéses tífusz) bekerült a többi tífuszbetegség besorolásába. A kiütés név alatt jegyzett betegségeket besoroltam a himlő alatt jelzett esetek közé. A többiekét meghagytam az eredeti írásmód szerint, hiszen ma is ismeretes és használatos a megnevezésük ebben a formában is.

Az anyakönyvben szereplő Magyarhon és Magyarország, valamint az Oláhhon és Oláhország megnevezéseket is egybevonam, mivel ugyanazt az országot jelölik.

Az elhunytak életkorát azért írtam tizedes értékkel be az adatbázisba, hogy a korai gyermekkorban bekövetkezett halálesetknél látni lehessen a születés után nagyon rövid időn belül meghalt gyermekek idejét. Ezekben az esetekben az anyakönyvi bejegyzésnek megfelelően 1 (egy) alatti tizedes értékkel jelöltem a csak hónapokat megélt gyermekek életkorát. Például az egy hónap alatti időt élő gyermek esetében ez az érték 0,01 lett, míg a megélt hónapok tizedes értéket kaptak: pl. 0,1 = egy hónapos, 0,5 = öt hónapos, 0,11 = 11 hónapos, stb.

A dokumentum leírása

A halotti anyakönyv címe szerint még a korábban használatos megnevezéssel illeti a Kárpátoktól délre fekvő románok lakta országrészt: Oláhországban – az akkoriban önmagát Valahiaként meghatározó provincia területén – megalakult a helvét hitvallású ev(angéliumi) reformata egyház, és a feljegyzés szerint 1861 februárjától kezdődően kerültek bele a Piteșt-en elhunytak adatai.

Bár címében kimondottan a református egyház dokumentumának tekinthető a halotti anyakönyv, ennek ellenére nem csupán a református egyházhoz tartozó személyek adatai kerültek bele, hanem más felekezetűek, sőt nemzetiségűek is. Eszerint az ott élő, nem ortodox vallású személyek számára a református egyház lett a végső tisztességet biztosító egyházi intézmény, így az elhunytak adatait is a református egyház őrizte meg a nyilvántartásában.

A címlapon látható pecsét magyar feliratú – A PITEȘTI REFORM. EGYHÁZ PECSÉTJE 1861 – annak ellenére, hogy egy idegen nyelvű ország területén működő egyházközség hivatalos pecsétnyomója. A pecsét belső terében nyitott könyv felirata: HIT, REMÉNY, SZERETET. Felette stilizáltan az Istent jelölő háromszög, körülötte leveles (olajfa?)ág.

1. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatsorai – év: 1861*

sz.	Év	Nem	Élet-kor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1861	nő	31	evang.	n. a.	Pitești	n. a.	vízkegyesület
2	1861	nő	16	ref.	Bodok	Pitești	n. a.	gutaütés
3	1861	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	Pitești	n. a.	halva született
4	1861	férfi	26	nem tudni	n. a.	Pitești	n. a.	szárazbetegség
5	1861	nő	69	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	gutaütés

Az anyakönyv első bejegyzései szerint az első nyilvántartott esztendőben öt személyt temettek el, de az első bejegyzett halott nem református, hanem egy bukaresti gyógyszerész család evangélikus leszármazottja, aki csak férjhez ment Pitești-re.

A második személy esetében feljegyezték az apa születési helyét is: Háromszék, Bodok.

A halva született gyermek nemét sem tüntették fel az anyakönyvben, csupán anyyi került be a megjegyzések rovatába, hogy mivel nem volt megkeresztelve, emiatt egyházi szolgálat nélkül, csupán a hívek éneklése mellett temettetett el.

2. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatai – év: 1862*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1862	férfi	0,6	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	fulladás
2	1862	férfi	14	kat.	n. a.	Pitești	lakatosinas	vízkórság
3	1862	férfi	19	ref.	Bikfalva	Pitești	n. a.	tífusz
4	1862	férfi	4	unit.	Háromszék	Pitești	n. a.	aszksórság

A következó esztendő halottjai mindannyian gyermekek vagy fiatal fiúk.

Csak a másodikkal temette a gyülekezeti lelkész, az első szolgálatot végző személy neve kiolvashatatlan (lehet Csönki/Eródsi Balázs?), míg az utolsó kettó esetében „itt nem létem alatt...” – ti. a lelkészé – (szerző megj.) csupán „a református közösség” jelenlétében került sor a temetésre.

3. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatai – év: 1863*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1863	férfi	55	ágost.	n. a.	Pitești	n. a.	aszksó
2	1863	férfi	84 napos	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	görvély
3	1863	férfi	58	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	aszksó
4	1863	férfi	14	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	aszksó
5	1863	férfi	1	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	aszksó
6	1863	nó	45	ágost.	n. a.	Pitești	n. a.	tífusz
7	1863	nó	33	ágost.	n. a.	Pitești	n. a.	gyermekszülés
8	1863	nó	3 nap	ágost.	n. a.	Pitești	n. a.	idétlen
9	1863	nó	3 hét	ágost.	n. a.	Pitești	n. a.	kiütés
10	1863	nó	2	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	görvély
11	1863	férfi	45	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	vízkórság
12	1863	nó	4	evang.	n. a.	Pitești	n. a.	himló
13	1863	férfi	2	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	himló
14	1863	férfi	50	ref.	n. a.	Pitești	n. a.	erószakos fejsérülés

Az 1863-as esztendő 14 halottjából hat ágostai hitvallású/evangélikai: a lutheránusok esetében külön megnevezéssel jelzik a magyar, illetve a szász nemzetiségű személyek hovatartozását. Az új lelkész, Nagy József végezte a szolgálatokat.

A hetes és nyolcas bejegyzés szerint egy 33 éves fiatal anya halt bele a szülésbe, vele együtt temették el háromnapos leánygyermekét is. Ez a bejegyzés azért érdekes, mert tudomásunk szerint ebben az időben Pitești-en sem ágostai hitvallás szerinti evangélikus egyház, sem ilyen felekezethez tartozó lelkész nincs. Eszerint a keresztelést végző lelkész a szülők vallásának megfelelő felekezetűnek anyakönyvelte a frissen született gyermeket.

A 12-es és 13-as bejegyzésben két gyermek van, akik mindketten ugyanaznap himlőben haltak meg, másnap együtt temették őket: egyikük négy éves „evangelica” kislány, apja neve szerint német származású. A másik egy kétéves református fiúgyermek.

A sort egy 50 éves református férfi zárja abban az esztendőben, aki erőszakos halál miatt – fejsérség – halt meg, így a bejegyzés szerint „orvosilag felboncoltatott”.²¹

A történehez hozzátartozik, hogy ebben az évben végig Nagy József lelkész végezte a temetési szolgálatokat, akit Czelder állított missziói szolgálatba, hogy ő közben a többi nagyvárosban is megszervezze a református egyházközségeket. Czelder csak annyi bejegyzést tesz az anyakönyvbe az esztendő végén, hogy „Ezen anyakönyvet megvizsgálván vitelét kellő rendben találta Oláhországban Piteșten febr 1. 1864. Czelder Márton hittérítő, s a Moldva Oláhországi egyházaknak s a piteștinek is felügyelő szervező lelkipásztora.”²²

4. táblázat: A Pitești-i Halotti Anyakönyv *adatsorai* – év: 1864

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1864	nő	9	evang.	Pitești	Pitești	n. a.	tífusz
2	1864	férfi	1,4	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	hagymáz
3	1864	férfi	6	ref.	Marosújvár	Pitești	n. a.	hagymáz
4	1864	nő	1,6	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	hagymáz
5	1864	férfi	23	evang.	Bistritz	Pitești	n. a.	hagymáz
6	1864	nő	60	ref.	Bikfalva	Pitești	n. a.	hidegláz

²¹ PHA, 5 lap.

²² Uo. Ugyanakkor tudni kell, hogy nem sokkal a pitești-i szolgálatba állását követően beindította a missziói munkát a többi nagyvárosban is, és nem titkolt szándéka volt, hogy az általa megszervezett és korábban létező református egyházak püspökének választassa meg és ismertesse el magát. Itt már mint „nem hivatalos fölöttes hatóság” ellenőrzi és írja alá az anyakönyvet. Lásd bővebben: KOÓS (1890), 187 kk.

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
7	1864	férfi	2	unitárius/ref.	Batzon Erdővidék	Pitești	n. a.	hagymáz
8	1864	férfi	35	kat.	Kálósemény Szabolcs megye	Pitești	n. a.	test elgyengülés
9	1864	férfi	16	ágost.	Brassó	Pitești	n. a.	tüdőlob

Az 1864-es esztendő kilenc halottjából csupán három volt felnőttkorú. Itt már néhol bejegyzik a születési helyet is: Marosújvár, Beszterce, Bikfalva és „Káló-Semény, Szabolcs megye Magyarhon”.²³

A hetedik bejegyzés esetében nem világos a vallási hovatartozás, mert a megfelelő rovatban az szerepel, hogy „unitárius református”.²⁴

Mindannyiuknak a tartózkodási helye a megjegyzések szerint Pitești volt.

5. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatsorai – év: 1865*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1865	nő	10 hónap	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
2	1865	férfi	45	róm. kat.	Szkutecs Csehország	Pitești	n. a.	tüdőlob
3	1865	nő	6 hetes	helvét	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
4	1865	férfi	20	helvét	Uzon	Pitești	n. a.	tüdőlob
5	1865	férfi	6 hónap	helvét	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
6	1865	férfi	86	ágost.	Brassó	Pitești	n. a.	gyengeség
7	1865	nő	5	helvét	Pitești	Pitești	n. a.	patécs
8	1865	nő	15 hét	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
9	1865	férfi	65	ágost.	Breslau von Neumark	Pitești	n. a.	öregségi elgyengülés
10	1865	nő	3 hét	helvét	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség

²³ PHA, 7.

²⁴ Uo.

Az 1865-ös év sem volt kegyesebb a gyermekekhez, mert az elhunytak között mindössze négy felnőtt van és csupán két személy, aki idős kort ért meg.

A származási helyek között van pár érdekesség is a sorban: Uzon és Brassó mellett Csehország/Szkutecs²⁵ és „Poroszhonban, Breslau von Neumark”.²⁶

Mindenik gyermek, akit abban az évben temettek el, már Pitești-en született.

Az 1865-ös év utolsó halottját 1866. januárban temették, mégis az előző évhez anyakönyvelték. Ez a keleti és nyugati egyházak által használt eltérő naptárnak köszönhető: a református egyház az „új haza” naptára szerint élt, de a sajátja szerint adminisztrált.

6. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatsorai – év: 1866*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1866	nő	25	helvét	Héjjasfalva	Pitești	n. a.	tífusz
2	1866	nő	26 nap	róm. Kat.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
3	1866	férfi	53	ref.	Körös/ Háromszék	Pitești	n. a.	tífusz
4	1866	nő	42	ágost.	Brassó	Pitești	n. a.	tífusz
5	1866	férfi	20	ref.	Csikszentmihály	Pitești	n. a.	tífusz
6	1866	férfi	65	ágost.	Winsheim Württemberg	Pitești	n. a.	öregség
7	1866	nő	6 hét	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
8	1866	férfi	1,5 év	ágost.	Pitești	Pitești	n. a.	elgyengülés
9	1866	férfi	0,8	unit.	Pitești	Pitești	n. a.	elgyengülés
10	1866	férfi	20	ref.	Lengyelország	Pitești	n. a.	tüdőlob
11	1866	férfi	55	ref.	Arad	Pitești	n. a.	tífusz
12	1866	férfi	2,6	ágost.	Pitești	Pitești	n. a.	tífusz
13	1866	nő	1	ágost.	Pitești	Pitești	n. a.	tüdőlob
14	1866	nő	6	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	tüdőlob
15	1866	férfi	4	róm. Kat.	Pitești	Pitești	n. a.	tífusz

²⁵ Nem sikerült földrajzilag beazonosítani, sem az esetleges helyes nevét megtalálni (szerző megj.).

²⁶ Ma már ilyen néven nem találunk német várost, viszont tudjuk, hogy a második világháború után Poroszország bizonyos részeit Lengyelországhoz csatolták, így Breslau/Wroclawot is.

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
16	1866	férfi	26	görög nem egyesült	Bikfalva	Pitești	n. a.	rögtöni halállal
17	1866	férfi	0,9	róm. Kat.	Pitești	Pitești	n. a.	tífusz
18	1866	nő	0,10	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	himlő
19	1866	férfi	1,2	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	himlő
20	1866	férfi	60	evang.	Nagyszeben	Pitești	n. a.	vízkór
21	1866	férfi	70	ref.	Vízakna	Pitești	n. a.	tífusz

Ebben az esztendőben a legfőbb halálokozó a tífusz: Nagy József bejegyzései alapján közel fele (kilenc esetben); nemcsak gyermekek haltak meg emiatt.

A származási helységeket tekintve van héjjasfalvi, körösi,²⁷ brassói, csíkszentmihályi református,²⁸ aradi,²⁹ vízaknai, uzoni, bikfalvi származású, de van olyan református is, aki lengyel származású és „francia alattvaló”,³⁰ illetve van, aki „Winsheim-Würtembergben”³¹ született.

Titokzatos tévedésnek tűnik a 16. sorszámú bejegyzés, amely előbb egy uzoni származású református fiatalembert jelöl, akinek a bejegyzését áthúzták, majd az ott szereplő adatokat – életkor (29 év), halálok („rögtöni halállal”), halál és temetés dátuma – átírták egy 29 éves „görög nem egyesült vallású” bikfalvi (Háromszék) születésű legényember neve mellé a következő bejegyzésbe.

Az utolsó halott dátumának bejegyzésekor a halál és a temetés dátumát kettős keltezéssel jegyezte be a lelkész: a halálozás ideje „1867-dik év január 9 (ó-szerint 1866-dik év december 28-án)”, míg a temetés időpontja „1867-dik év január 11 (ó-szerint 1866-dik

²⁷ Csomakörös, Kovászna megye.

²⁸ Többségében róm. katolikus település; a 2011-es népszámláláskor a településnek mindössze 0,3 százaléka volt református. <http://statistikak.erdelystat.ro/adatlapok/csikszentmihaly/1428> (2021. okt. 23.).

²⁹ A lelkész bejegyzésének megfelelően: Arad, Magyarország. *PHA*, 11.

³⁰ Uo.

³¹ Ma Bad Windsheim a neve, Bajorországhoz tartozik.

év december 30)”. Ennek fényében érthetővé válik, hogy a korábbi évben miért került januári temetés az év utolsó bejegyzett eseményének. Érdekeséggé áll előttünk, hogy az ortodoxia keleti időszámítási rendszerében a nyugati naptárt használó református egyház kettős időszámítás-rendszerben kényszerül élni a mindennapjait, így különválnak a hivatalos állami időszámítás a másik hivatalos egyházi időszámítástól, amely a saját felettes hatóságaihoz köti. Ugyanakkor kérdés, hogy a korábbi anyakönyvi adatokat a saját egyházi vagy a hivatalos állami időszámítás szerint vezették-e?

Ettől kezdve 1873-ig Nagy József mindkét keltezéssel iktatta a haláleseteket, sőt sok esetben még a halál óráját is feljegyezte. Ez a gyakorlat az új lelkész – Simó Géza – érkezésével változott meg, aki egy év múlva más táblázati rendszert vezetett be az adatok nyilvántartására.

7. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatsorai – év: 1867*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1867	férfi	55	róm. kat.	Stuttgart	Pitești	n. a.	gutaütés
2	1867	nő	3	ref.	Tigveni	Pitești	n. a.	tífusz
3	1867	férfi	0,3	róm. kat.	Crajova	Pitești	n. a.	kanyaró
4	1867	nő	50	ref.	Vízakna	Pitești	n. a.	vízkörság
5	1867	férfi	19	ágost.	Brassó	Pitești	n. a.	tífusz
6	1867	férfi	1,3	ref.	Hídvég	Pitești	n. a.	elgyengülés
7	1867	nő	68	ref.	Csíkszentsimon	Pitești	n. a.	vérfolyás
8	1867	nő	28	ref.	Kézdivásárhely	Pitești	n. a.	szülés
9	1867	férfi	14 nap	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	himlő
10	1867	férfi	30	ref.	Szamosújvár	Pitești	n. a.	kanyaró
11	1867	férfi	71	evang.	Tartlau	Pitești	földműves	aggkori gyengeség
12	1867	nő	25	róm. kat.	n. a.	Pitești	szolgálo	himlő

A „Tigven³² – Oláhban”, a Crajován és a Hídvégen (Háromszék) született gyermekek esetében feltételezhetjük, hogy a szülők nemrég költöztek Pitești-re, mert a gyermekek még máshol születtek.

³² Tigveni, Argeș megye ma (szerző).

A születési helyet illetően a felnőtteknél van stuttgarti (Württemberg), vízaknai, brassói szentsimoni,³³ kézdívasárhelyi, szamosújvári és „Tartlauban,³⁴ Erdély” született.

A halálokok ebben az évben széles palettán helyezkednek el, de a tifusz, himlő, kanyaró – mint fertőző betegségek – okozzák a legtöbb halálesetet.

Két esetben a foglalkozást is feljegyezte a lelkész: ez ebben az évben történt meg először.

8. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatsorai – év: 1868*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1868	férfi	29	ref.	Szentbenedeg	Pitești	kézműves	himlő
2	1868	nő	0,2	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
3	1868	nő	2 hét	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
4	1868	férfi	67	ref.	Csíkszentmihály	Pitești	kézműves	bélgyulladás
5	1868	nő	30	ref.	Bikfalva	Pitești	szolgálo	vízkórság
6	1868	férfi	26	ref.	Felsőcsernáton	Pitești	kézműves	n. a. (felboncoltatott)
7	1868	nő	38	evang.	Kolozsvár	Pitești	krottmüllernő	tüdőlob
8	1868	férfi	1	ref.	Csernáton	Pitești	n. a.	idegláz
9	1868	férfi	32	ref.	Lisznyó	Pitești	n. a.	idegláz
10	1868	férfi	48	ágost.	Szeben	Pitești	tímár	tifusz
11	1868	férfi	20	ref.	Erdély	Pitești	csizmadia	égés
12	1868	nő	53	ref.	Dálya	Pitești	magánzó	vízkórság
13	1868	férfi	45	ágost.	Meklenberg	Pitești	szabó	aszukór
14	1868	n. a.	30	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

Az 1868-as esztendő tizennégy halottja között mindössze három gyermek van.

³³ „Csíkban, Erdély” írja Nagy József – így biztos, hogy Csíkszentsimon.

³⁴ Prázsmár, Brassó megye.

A halotti anyakönyvbe tett bejegyzés szerint a Csernátonban született gyermek temetése alkalmával szentelték fel az új sírkertet (temetőt).³⁵ A többiek a következő településekről származnak: „Szt. Benedeg³⁶ Nagy Enyedi egyház község”, Csíkszentmihály, Bikfalva, Felsőcsernáton, Kolozsvár, Lisznyó, Szeben és „Meklenburg”.³⁷

A foglalkozások sorában találunk egy rejtélyeset: a „krottmüller” szakmát nem sikerült megfejtenem (szerző megj.).

Az év utolsó halottjáról mindössze annyit tudhatunk meg, hogy „mintegy 30 éves” volt, egy ismeretlen, akit a mezőn találtak meg, így vallási hovatartozása, születési helye is ismeretlen. „Felbontatván rendes halállal kimúltnak találtatott.”³⁸ December 22-én temették el... Karácsony közeledett...

9. táblázat: *A Pitești-i Halotti Anyakönyv adatsorai – év: 1869*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1869	nő	5 nap	evang.	Pitești	Pitești	n. a.	tífusz
2	1869	férfi	56	ref.	Arad	Pitești	kézműves	tífusz
3	1869	férfi	33	ref.	Fogaras	Pitești	molnár	tüdőlob
4	1869	nő	68	róm. kat.	Csíkszentmihály	Pitești	magányzó	tüdőlob
5	1869	férfi	0,1	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	tüdőlob
6	1869	férfi	32	ref.	Csíkszentmihály	Pitești	tímár	fekély
7	1869	férfi	0,2	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	gyengeség
8	1869	férfi	1 nap	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	koraszülött
9	1869	férfi	66	róm. kat.	Arad	Pitești	kalaposmester	elgyengülés

Az 1869-es esztendőben az esetek közel fele – négy személy – kiskorú, leginkább csecsemő. Mindannyian már Pitești-en születtek.

³⁵ PHA, 17.

³⁶ Magyarszentbenedek, Nagyenyed mellett.

³⁷ Mecklenburg-Vorpommern ma, német tartomány, a helységnevet nem írták be az anyakönyvbe.

³⁸ PHA, 17.

A halálokok között leggyakoribb a tüdőlob (az esetek egyharmada), illetve a gyengeség (koraszülöttség) és a tífusz.

Az adatok szerint már kalaposmester, molnár és tímár is megélhetéshez jutott az új hazában.

10. táblázat: A Pitești-i Halotti Anyakönyv *adatsorai – év: 1870*

Sz.	Év	Nem	Életkor	Vallás	Születési helye	Halálozás helye	Foglalkozás	A halál oka
1	1870	férfi	53	ref.	Vízakna	Pitești	tímár	vízkórság
2	1870	nő	0,5	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	elgyengülés
3	1870	férfi	2 nap	róm. kat.	Pitești	Pitești	n. a.	elgyengülés
4	1870	férfi	0,1	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	elgyengülés
5	1870	férfi	26	ref.	Dálya	Pitești	kőműves	tüdőlob
6	1870	férfi	0,11	ref.	Pitești	Pitești	n. a.	elgyengülés
7	1870	férfi	2	ref.	Piatra	Mavrodin	n. a.	idegláz

Az általunk vizsgált utolsó, az 1870-es esztendő hét halottjából hat férfi és egy nő. Közülük öt gyermek, a legidősebb kétéves. Legtöbbjük életképtelennek bizonyult nemsokára a születés után. Az egyik felnőtt is nagyon fiatalon halt meg tüdőgyulladásban. A két felnőtt vízaknai és dályai³⁹ születésű református volt. A gyermekek már mind Pitești-en születtek.

A római katolikus gyermek mindössze két napot élt. Őt a bejegyzés szerint „a Róm. katolikus pap nem akarván eltemetni, általam eltemettetett, miután az atya egy kérvényben felkért”.⁴⁰

Az utolsó gyermek anyakönyvi adatai is figyelemre méltók: ő Piatrán született, és Mavrodinban halt meg kétéves és két hónapos korában. Református keresztségben részesült, „ideglázban” halt meg. A község temettette el a mavrodini temetőben, a pitești-i anyakönyvbe csak bejegyezték, mert sem a születési helyén, sem a lakhelyén nem volt református egyház.

³⁹ Székelydálya, Hargita megye.

⁴⁰ PHA, 20.

Összegzés

Az adatsorok összeségének vizsgálata tíz év távlatában az alábbi következtetésekre ad lehetőséget:

Az életkori adatok az alábbi megoszlást mutatják:

11. táblázat: *Az elhunytak életkor szerinti megoszlását összesítő táblázat*

	Elhunyt életkora	Gyakoriság	Százalék	Érvényes százalék	Összegző százalék
Érvényes	0,00	1	1,0	1,0	1,0
	0,01	10	9,5	9,6	10,6
	0,02	4	3,8	3,8	14,4
	0,03	1	1,0	1,0	15,4
	0,09	1	1,0	1,0	16,3
	0,10	3	2,9	2,9	19,2
	0,11	1	1,0	1,0	20,2
	0,30	1	1,0	1,0	21,2
	0,40	2	1,9	1,9	23,1
	0,60	3	2,9	2,9	26,0
	0,80	1	1,0	1,0	26,9
	1,00	3	2,9	2,9	29,8
	1,20	1	1,0	1,0	30,8
	1,30	1	1,0	1,0	31,7
	1,40	1	1,0	1,0	32,7
	1,60	1	1,0	1,0	33,7
	2,00	3	2,9	2,9	36,5
	2,20	1	1,0	1,0	37,5
	2,60	1	1,0	1,0	38,5
	3,00	1	1,0	1,0	39,4
4,00	2	1,9	1,9	41,3	
4,70	1	1,0	1,0	42,3	
5,00	1	1,0	1,0	43,3	
6,00	2	1,9	1,9	45,2	
9,00	1	1,0	1,0	46,2	
14,00	2	1,9	1,9	48,1	
16,00	2	1,9	1,9	50,0	

Elhunyt életkora	Gyakoriság	Százalék	Érvényes százalék	Összegző százalék
19,00	2	1,9	1,9	51,9
20,00	4	3,8	3,8	55,8
23,00	1	1,0	1,0	56,7
25,00	2	1,9	1,9	58,7
26,00	4	3,8	3,8	62,5
29,00	2	1,9	1,9	64,4
30,00	2	1,9	1,9	66,3
31,00	1	1,0	1,0	67,3
32,00	2	1,9	1,9	69,2
33,00	2	1,9	1,9	71,2
35,00	1	1,0	1,0	72,1
38,00	1	1,0	1,0	73,1
42,00	1	1,0	1,0	74,0
45,00	4	3,8	3,8	77,9
48,00	1	1,0	1,0	78,8
50,00	2	1,9	1,9	80,8
53,00	2	1,9	1,9	82,7
55,00	3	2,9	2,9	85,6
56,00	2	1,9	1,9	87,5
58,00	1	1,0	1,0	88,5
60,00	2	1,9	1,9	90,4
65,00	2	1,9	1,9	92,3
66,00	1	1,0	1,0	93,3
67,00	1	1,0	1,0	94,2
68,00	2	1,9	1,9	96,2
69,00	1	1,0	1,0	97,1
70,00	1	1,0	1,0	98,1
71,00	1	1,0	1,0	99,0
86,00	1	1,0	1,0	100,0
Összes	104	99,0	100,0	
Hiányzik	Rendszer	1	1,0	
Összesen		105	100,0	

Megdöböntően magas a gyermekhalandóság. Évente majdnem az esetek 1/3-át jelenti, néhány évben pedig még súlyosabb is: a kor fertőző betegségei megtizedelték a gyermekpopulációt.

Ugyanúgy kiemelkedően magasak a fiatalok és középkorúak halálozási számai. A bejegyzések szerint őket sem kímélték a járványos betegségek. Számuk megközelíti a gyermekek esetében tapasztalt számokat.

Ami megdöböntő, hogy ebben az időszakban az elhunytak között alig van olyan személy, aki magas életkort – 70 év feletti életkorra gondolunk – ért volna meg. Elképzelhető, hogy a kivándorlással járó megpróbáltatások, nélkülözések, stresszes állapotok jelentősen megrövidítették az egyes személyek életét, bár nincs adatunk arra vonatkozóan – így viszonyítási alapunk sem –, hogy a román lakosság körében mit mutatnak a számadatok, halálokok.

Eszerint a gyermekek közel 27 százaléka nem érte meg az egyéves kort, 42 százaléka meghalt ötéves kora előtt és 46 százaléka mielőtt tízéves lett volna.

A felnőttek 66 százaléka meghalt 30 éves kora előtt és 80 százaléka ötvenéves korát megelőzően.

Mindössze két százalékuuk érte meg a hetven feletti életkort.

A származási országot illetően az alábbi adatsorokat olvashattuk ki az anyakönyvből:

12. táblázat: *Az elhunytak származási országára vonatkozó adatok*

Melyik országban született	Gyakoriság	Százalék	Érvényes százalék	Összegző százalék
Csehország	2	1,9	1,9	1,9
Erdély	39	37,1	37,1	39,0
Lengyelország	1	1,0	1,0	40,0
Magyarhon	4	3,8	3,8	43,8
na	21	20,0	20,0	63,8
Német	2	1,9	1,9	65,7
Oláhhon	34	32,4	32,4	98,1
Poroszhon	1	1,0	1,0	99,0
Württemberg	1	1,0	1,0	100,0
Összesen	105	100,0	100,0	

A pitești-i gyülekezet elhunyt tagjainak 37 százaléka ebben az időben Erdélyből származott, de majdnem ugyanannyian, 34 százalékuk, már ott született. Ez egyrészt már jelentős tartósan ott tartózkodó populációt feltételez, másrészt viszont azt láthatjuk, hogy a magas gyermekhalálzási arány magas gyermekszületési arányt is feltételez, aminek a premisszája a fiatal telepes szülők ottléte.

Sok esetben – főleg a kezdeti években – nem írták be a származási országot, települést, így nem tudjuk, hogy az illető személyek honnan kerültek Pitești-re.

Ugyanakkor nem hagyták temetetlenül a más országokból származó, legtöbbször más felekezethez tartozó személyeket sem; így találunk német, cseh, lengyel stb. nyilván-tartottakat is. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy az ortodoxok a más vallásúakat és felekezetűeket sok esetben nem tekintették keresztyénnek, így vagy nem temették el, vagy hatalmas pénzüsszeget kértek a szolgálatokért. Még így is előfordult, hogy a lelkész távollétében csupán a gyülekezet éneklése mellett temették el a halottakat mindenféle liturgiális szolgálat nélkül.)

Az elhunytak vallási hovatartozása az alábbi adatsor szerint oszlik meg:

13. táblázat: *Az elhunytak vallási hovatartozásának megoszlása*

Elhunyt vallása	Gyakoriság	Százalék	Érvényes százalék	Összegző százalék
református, ev. ref.	55	52,4	52,9	52.9
magyar lutheránus	10	9,5	9,6	62.5
szász lutheránus	14	13,3	13,5	76.0
római katolikus	19	18,1	18,3	94.2
unitárius	2	1,9	1,9	96.2
nem lehet tudni	2	1,9	1,9	98.1
nem volt megkeresztelve	1	1,0	1,0	99.0
görög nem egyesült	1	1,0	1,0	100.0
Összesen	104	99,0	100,0	
Hiányzik	1	1,0		
Összesen	105	100,0		

Az első tíz esztendőben a pitești-i egyházban eltemetetteknek csupán fele tartozott a saját felekezethez. Amint láthatjuk, az eltemetettek közel negyede magyar vagy szász lutheránus volt és közel 20 százaléka római katolikus.

Az anyakönyvek beszámolója szerint olyan személyeket is eltemettek felebaráti szeretetből, akiknek senki hozzátartozójuk nem volt – pl. a mezőn találták meg a felismerhetetlen személyt –, akiknek még a nemi hovatartozását sem lehetett anyakönyvelni, vagy más esetben sem a teljes neve, sem szülőföldje, sem vallási hovatartozása nem volt ismert az elhunytak, s így feltételezhetően nem volt, aki stólat adjon a szolgálatért.

A származást illetően a Pitești-en elhunytak jelentős többsége – közel fele – Székelyföldről, leginkább Háromszékről, Csíkból és Brassó környékéről származik. A többiek megoszlanak Erdély egész területéről: Aradtól Marosvásárhelyig, Besztercétől Fogarasig, Kolozsvárig. Majdnem öt százalék más országokból került a Kárpátoktól délre fekvő román fejedelemség területére.

A halálokok az alábbi rend szerint oszlanak meg:

14. táblázat: *Az elhunytak elhalálozásának okait összesítő táblázat*

Elhalálozás oka	Gyakoriság	Százalék	Érvényes százalék	Összegző százalék
bélgyulladás	1	1,0	1,0	1,0
megégés	1	1,0	1,0	1,9
erőszakos fejsértés	1	1,0	1,0	2,9
fekély	1	1,0	1,0	3,8
fulladás	1	1,0	1,0	4,8
gutaütés	3	2,9	2,9	7,6
gyengeség	7	6,7	6,7	14,3
gyermekszülés	2	1,9	1,9	16,2
halva született	1	1,0	1,0	17,1
hidegláz	1	1,0	1,0	18,1
himlő	8	7,6	7,6	25,7
idegláz	3	2,9	2,9	28,6
kanyaró	2	1,9	1,9	30,5
koraszülött	2	1,9	1,9	32,4
nincs adat	2	1,9	1,9	34,3
öregkori elgyengülés	3	2,9	2,9	37,1
patécs/skarlát	1	1,0	1,0	38,1
rendes halál	1	1,0	1,0	39,0
rögtöni halállal	1	1,0	1,0	40,0
testi elgyengülés	1	1,0	1,0	41,0

Elhalálozás oka	Gyakoriság	Százalék	Érvényes százalék	Összegző százalék
tífusz	22	21,0	21,0	61,9
tüdőbaj	21	20,0	20,0	81,9
tüdőlob	11	10,5	10,5	92,4
vérfolyás	1	1,0	1,0	93,3
vízkórság	7	6,7	6,7	100,0
Összesen	105	100,0	100,0	

A táblázat tanúsága szerint a kor leggyilkosabb betegsége a tífusz és a tüdőbaj volt. Mindkettő közel 20 százalékos aránnyal. A tüdőgyulladás és a himlő szintén 10 százalék körüli értékekkel követik őket. Eszerint a négy betegség jelentette a halálokok 60 százalékát.

A „vízkórság” (vesebaj, ödéma) és a „gyengeség” (fejletlenség, alultápláltság) jelentett még lényeges problémát: mindkettő hét százalék körüli áldozatszedéssel.

A gyülekezetben elhunytak közel kétharmada férfi volt.

A magas gyermekhalandóság és az adatok késői feltüntetése miatt kevés adatot találtunk a foglalkoztatottságot illetően, de az adatok tükrében látható, hogy mindenféle mesterségű személy megélhetést találhatott magának az idegen földön.

Tudomásunk szerint a pitești-i (születési, esketési stb.) halotti anyakönyvek vezetésének elindítása előtt már számottevő magyar és református közösség élt a városban és a környező településeken is. Hogy a korábban elhunyt (született stb.) személyek adatait valaha valahová feljegyezték-e, azt egyelőre nem tudjuk. Így is öröm, hogy legalább a hivatalos gyülekezetszervezési időből fennmaradtak a most feldolgozandó anyagok. Ezekből kezdeti ízelítő a mostani, az első tíz évet áttekintő anyag.

Amint láthatjuk, a *Pitești-i halotti anyakönyv*be nemcsak a gyülekezethez tartozó református hívek kerültek be, hanem minden más felekezet tagjai is, akik idegen földön haltak meg.

A betegségek nevei még ma is használatosak a népi kultúrában.⁴¹ Az orvostudomány akkori fejlettségi állapota nyilván nem adott lehetőséget, hogy a betegségek zömét valóságosan diagnosztizálják, a megfelelő megnevezéssel jelöljék és így helyesen kerülhessenek be az anyakönyvbe.

⁴¹ Idegláz: lázzal járó idegbaj; vízkórság: ödéma, vesebaj; gutaütés: agyvérzés; szárazbetegség: tüdőbaj, TBC; aszkór: tüdőbaj, elgyengülés; görvély: tuberkulózis; idétlenség: koraszülött; hagymáz: kiütéses tífusz; hidegláz: malária, lázas betegség; tüdőlob: tüdőgyulladás; patécs: skarlát; himlő: variola; kiütés: himlő.

Végezetül azt tartom fontosnak, hogy az anyakönyv tanúsága alapján a végtiszteséget mindenkinek igyekeztek megadni, ismert és ismeretlen személynek, egyháztagnak és egyházon kívülinek, a felekezethez tartozónak és más felekezetűnek egyaránt.

Akinek hazája nincs, legalább sírja legyen...

Felhasznált irodalom

Levéltári anyag

Halottak anyakönyve. Levéltári jelzet nélkül, „Oláhországban a Pitești Helvét Hitvallású, ev. Reformata anya egyház halotti Anyakönyve, az 1861. esztendőőtől kezdve február 1861-ik esztendőben Czelder Márton reform. lelkipásztor” felirattal. Ploiești, Református Egyházközség levéltára.

CSUPOR Tibor (1987): *Mikor Csikból elindultam.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

IMREH István (1979): *Erdélyi hétköznapiak.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

KOÓS Ferenc (1890): *Életem és emlékeim 1828–1890*, II. kötet. Brassó, Alexi Könyvnyomdája.

LUKÁCS Olga: Adalékok az erdélyi románok reformációjához, in: *Teológiai Fórum*, Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom, 2016/2. Komárom, 98–113.

LUKÁCS Olga: Early Protestant Missionarism in Romania in the Decades Following the Revolution of 1848-1849, in: *Transylvanian Review*, Nr. 2, 2006, 111–122.

MAKKAI Béla (2021): *Magyarok temetője ó-Románia.* Budapest, Magyarországtudató Intézet.

ÜRMÖSY Sándor (1844): *Az elbujdosott magyarok Oláhországban.* Utazása után írta Ürmösy Sándor Kolozsvárt Az ev. ref. főiskola könyv- és könyvnyomó intézetében, 1844. Tilsch és Fia Bizománya.

*** *Czelder Márton működése Romániában 1861–69, Emlék-irat.* Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházi Főtanács megbízásából hivatalos okmányok nyomán összeállítva Kolozsvárt, 1870.

*** *Látom az életem nem igen gyönyörű.* A mádэфalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléstesi Imreh István. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó. 1994.

*** <https://reformatus.ro/cimtar/egyhazi-kozsegek/bukarest-ii> (2021. nov. 11.).

*** <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> – Tam 13. (2021. nov. 11.).

*** <https://www.uni-miskolc.hu/-egyhtort/cikkek/szakalanna-1.pdf> (2021. dec. 11.).